

АРХІВ

Юрій Ясіновський

ПРЕДМОВА АРХИМАНДРИТА ОНУФРІЯ ДО ІРМОЛОГІОНА КУРЯЗЬКОГО ПРЕОБРАЖЕНСЬКОГО МОНАСТІРЯ

В українських нотолінійних ірмологіонах іноді зустрічаються передмови, укладені чи то самими переписувачами, чи замовниками. Нами опубліковані передмови двох Манявських ірмологіонів¹, а ще Іван Франко опублікував передмову львівського першодруку 1700 р.², пізніше опубліковані передмови двох перших видань Ірмологіона³. У цих передмовах йдеться про сутність церковного співу, його витoki у старозавітній історії, богословсько-естетичне розуміння. Подібним є також *Предсловіє* архимандрита Харківсько-Курязького Преображенського монастиря Онуфрія (1693–1696, 1705–1709) до Ірмологіона кінця XVII – початку XVIII ст. з майстерними прикрасами й мініатюрами дякона Манасія.

Ірмологіон архим. Онуфрія віднайдений нами в середині 70-х років минулого століття у фонді *Текущих поступлений* під № 717 відділу рукописів і стародруків БРАН, куди надійшов 1953 р. як інформує інвентарний запис під № 25. Вперше друкована згадка про цей Ірмологіон з'явилася 1984 р.⁴, а ширший його опис опублікований у нашому каталозі ірмолоїв 1996 р.⁵ Пізніше у нашій монографії була подана коротка характеристика *Предмови* і музично-теоретичного трактату, опубліковані два вірші та декілька сторінок ілюстрацій з текстів Онуфрія⁶.

Архим. Онуфрій був обдарованою особистістю: писав вірші⁷, дбав про мистецьку оздобу свого монастиря, добре розумів значення і сутність церковного співу;

¹ Ю. Ясіновський. *Візантійська гимнографія і церковна монодія в українській рецепції ранньомодерного часу* / ред. Крістіян Ганнік, Ярослав Ісаєвич [=Історія української музики: Дослідження, 18 / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України]. Львів 2011, с. 204–206; Ю. Ясіновський. *Предмови Манявських ірмолоїв // Українська музики* (2014/1), с. 122–129.

² І. Франко. Лист Модеста Гринецького до гр. М. Оссолінського з р. 1813 // *Житє і Слово*, т. 3 (1895/2) 175–176.

³ Ю. Ясіновський. *Візантійська гимнографія*, с. 350–352, 357.

⁴ Ю. Ясіновський. Ленинградская коллекция древнепечевских рукописей украинской традиции // *Прошлое и настоящее русской хоровой культуры*. Москва 1984, с. 104.

⁵ Ю. Ясіновський. *Українські та білоруські нотолінійні Ірмолої 16–18 століть: Каталог і кодикологічно-палеографічне дослідження* / ред. Ярослав Ісаєвич, Олександра Цалай-Якименко [=Історія української музики: вип. 2: Джерела / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України]. Львів: Місіонер 1996, с. 265, № 383 (в описі опубліковано два вірші архим. Онуфрія).

⁶ Ю. Ясіновський. *Візантійська гимнографія*, с. 130, 207–209, 303. На жаль, у сьогоденних публікаціях про цей монастир зовсім не згадуються творча діяльність архим. Онуфрія (див., напр.: *Енциклопедія історії України*, т. 5. Київ: Наукова думка 2008, с. 533–534).

⁷ Про вірші архим. Онуфрія спеціальну розвідку опублікував Володимир Перетц (див.: В. Перетц. *Вірши харьковського архимандрита Онуфрія // В. Перетц. Исследования и*

мабуть, є автором тексту у Пом'янику Полтавського Христо-Воздвиженського монастиря «Указ, како писати души напоминание» з його підписом «Онуфрїи всегдашное архиманд[рит] монастир[я]... Харьковского. Сие ...описал» (арк. 30–31зв.)⁸. Його *Предсловіє* є частиною ширшого вступного тексту до нотного Ірмологіона, який включає невеличкий музично-теоретичний трактат⁹, два вірші про партесний спів і власне *Предсловіє*¹⁰.

У своїй архим. Онуфрїї, пишучи про високий чин церковного співу у богослуженнях, особливо виділяє жанр ірмосів як найвищого рангу піснеспіви і найдосконаліші за своєю поетикою, бо «найпаче болши же ірмосами церков Христова украшається», «ірмос красота церковная і умиленіє ко Богу», «ірмос ест пѣснь высокая степенная. Ово шумом поется, овогда же ясно пророчествуєт, і теплим плачем горнія слези іспущая зѣло вопіючи молится ко Богу о души своей сице глаголюще», «ірмос вся предивняя тайни і милост божію неізглаголанную в собѣх криєт і содержит».

Предмова написана тогочасною українською літературною мовою, насичена яскравими поетичними образами, цитатами зі Старого Завіту та ірмосів, що виявляє високий поетичний талант архим. Курязького монастиря.

Текст *Предмови* публікуємо сучасною українською абеткою, залишаючи лише літеру **ѣ** (ѣ). Надрядкові літери подаємо в основному рядку, а титли розкриваємо.

За уточнення тестів зі Старого Завіту складаю подяку о. д-ру Тарасові Барщевському (УКУ).

* * *

**Предсловіє ко любомудрому
і Благочестивому Читателю і Пѣвцу
о Книзѣ сей
вѣстно чиню для чого она тако устроєна єсть і Церкви
Божій предана**

арк. 1

От моего се ізволенія: іже вашей ради любве і душевнїя ползи нѣкогда пред у мислих не хошу бо дане разумѣете о сем. Начало же моего дѣйства се єст: Произволенієм бо всесилнаго бога, сего ради не Аз раб господа моего сотворих се, но всесилнаго бога десница состави. Не по достоянію бо моему, ни по силѣ подвига моего, но по благоволенію милосердія своего бог, слави ради прехвалнаго імени своего, а нашего ради спасенія владика мой Іисус Христос ізволи сія вся да писаніє

материали по истории старинной украинской литературы XVI–XVIII в., т. 1 [=Сборник ОРЯС, т. 101, кн. 2]. Ленинград 1926, с. 140–176).

⁸ Славяно-русские рукописи XIII–XVII вв. Научной библиотеки Московского государственного университета: Описание / уклад. Э. И. Конюхова. Москва 1964, с. 92–93, (11) № 1374.

⁹ Трактат складається з наступних коротких розділів: Наука о нотѣ – Ключ бемулярный, Ключ дуральный; вірш «Клявис дуральный»; Наука о мусикїи – Ключ о пропорціях; вірш «О нотѣ тут знать науку» (арк. I–IV зв.).

¹⁰ Трактат Онуфрїя плануємо опублікувати спільно з Олександрєю Сергїївною Цалай-Якименко у 8-му числі *Каллофонїї*.

ісполниться. «Неутаїтся от чад іх в род ін возвѣщающе хвали господня, і сили его, і чудеса его яже сотвори» (*псалом 77*). Ібо сія Книга ірмолой содержит догмати писані божественних іже Дух святий первѣе чрез пророки, второе Апостоли, потом учителми вселенскими мудрими філософи, і чрез вся ізбранныя мужи святия бог подал і взаконил Душам чловѣческим на пользу старозаконния біблія. В новой же благодати самая благовѣстія Євангелская і вся неісчетная добродѣтельная (*арк. 1 зв.*). Писмена Книг божіяго славословія; іх же ум чловіч ісчести невозможет. Ово закону подателен; другій же благо вѣстія списател. Ін грозою учит пути божію, яко же святий Василій Великій в том утверждаєт. Вѣтія же риторичествуєт безмолвни молитви даєть, А сердце сокрушенно із уст чистих і красни пѣсни Христови воспѣвають. Здѣ же главизна лежит не о Законѣ, анѣ о ко ученіі іх, анѣ о риторичествіі толикими божіяго славословія. О сладком превисочайшом пѣнія ірмолая, іже церкви вся от востока і до запада содержит і красуєтсѣ тѣм. Проче еже разумѣю єдино списаніє древняго Закона. Наченшу бо Давиду царствовати по Саулѣ, ізбра он от всѣх племен Ізраїлевих по 70 і два мужа; і от племени Левитская 4, іже начинаху пѣснь; бяху же сїі Корей, Асаф, Єфам, і Дофим; і каждо іх імуща с собою по 70, і два мужа, еже іму отпѣваху. Сеже бяше образ смотренія бившаго прежде. Єгда бо дѣлашесѣ столп, єдиногласен, 70 і двою мужу дѣлашесѣ. От Сима 25, от Хама 32, от Афема 15. Іже дерзновенія дѣла, Праведним гнѣвом не на єдино язык дошедше іное разное Духом гоними (*арк. 2*) разлучишасѣ. І тако сих ісполненіє уставити хотя цар Давид, комуждо началнику пѣсни 70 і два мужа, даєт на пѣснословіє Божіє, прорицаѣя послѣдняя лѣта, яко всяк язык славити Бога хоцет єдино гласно. І потом приємши скипетр Царство по отцу Давиду Син его Соломон во Іерусалимѣ над Ізраїлтяни і над всею іюдею жидовскою властію. І по Божію смотренію, єгда соверши сиждрѣ (?) дом господен, і собра много учителей законнихъ к ней, да началствуютъ в дому божом, тѣже і пѣвцов множество било в церкви соломоновой [*3 Книга царів, глава 8¹¹*]. Здѣ знаменати годствуєт і увѣститисѣ всѣмъ лѣпо єст, что било древних мимошедших времен А во церквах тож христїанских подал господь Бог учителей законних много мудрих молитвенников святих, і пѣвцов же ізбранных многоє множество язык ізрєци невозможет. Таможе во Соломоновой церкви ни єдинаго пѣвца по імени не вѣм. Во церкви же Христовой нетокмо по імени, но і по отчеству таковия святия мужи пѣвци вѣдаєт не єдин чловѣк, но і вся вселенная вѣсть. Вопервих канонам творци і стихирам пѣнію Андрея критского, Феофана мудраго, Козму велико гласника. Михаїла синаїта, Романа пѣвца і прочіих пѣсно гласников, іхже імена во животних (*арк. 2 зв.*) Книгах написани суг. Промежи тѣми всѣми найпаче ізвѣстнѣйший і славнѣйший ізобрѣтается в нас преподобний отець наш Іоан Дамаскин зложивий ірмолой; ібо по отсѣченіі руки, єгда паки ісцѣли его руку прєсвятая Богородица, от тогда написа «О тебѣ радуєтсѣ обрадованная вся тварь». А вопервих ірмолой стал описоват «Твоя побѣдителная десница, боголѣпно во крѣпости прослависѣя» (*глас 1 [ірмос]*). По достоянію показуєтсѣ вторий Іоан Златоустий, яко же бо Златистих много мудрими поученми своїми церкву Христову украси. Так бо мню яко оттого Іоана Дамаскинскаго, канонами найпаче болши же ірмосами церков Христова укра-

¹¹ Тут вільний переказ тексту з Книги Царів.

шається. Такожде мнит ми ся, яко оттого самого Іоана Дамаскина поється ірмосийское на 9 пѣсней Осмогласника сложися. Ібо яко нѣкая птица главу свою под крилѣ родившої ея подкладаєт, тако і сей Іоан вся творци сложивши любо которий канон под ірмосом подложити нужень ест, обаче вся то ним устроїшася сего ради і по чест свою взяти должень ест. Ібо по нем стало разумно вѣм сіє все іже повсюду в божіих церквах люде правовѣрній благодарствовенния милостиви господови воздають. Неисходят бо молившися рїч'ю /арк. 3/, но і пѣсни пѣнія божественнаго іспущают во церкви святой. Подобно строїт, яко труба благогласная на брани додаєт веселїє ідучим противо врагом, і сим устроєнієм Дамаскинским, промежи вѣми вѣрними во Христа, огласуєтся сия церков ірмосами.

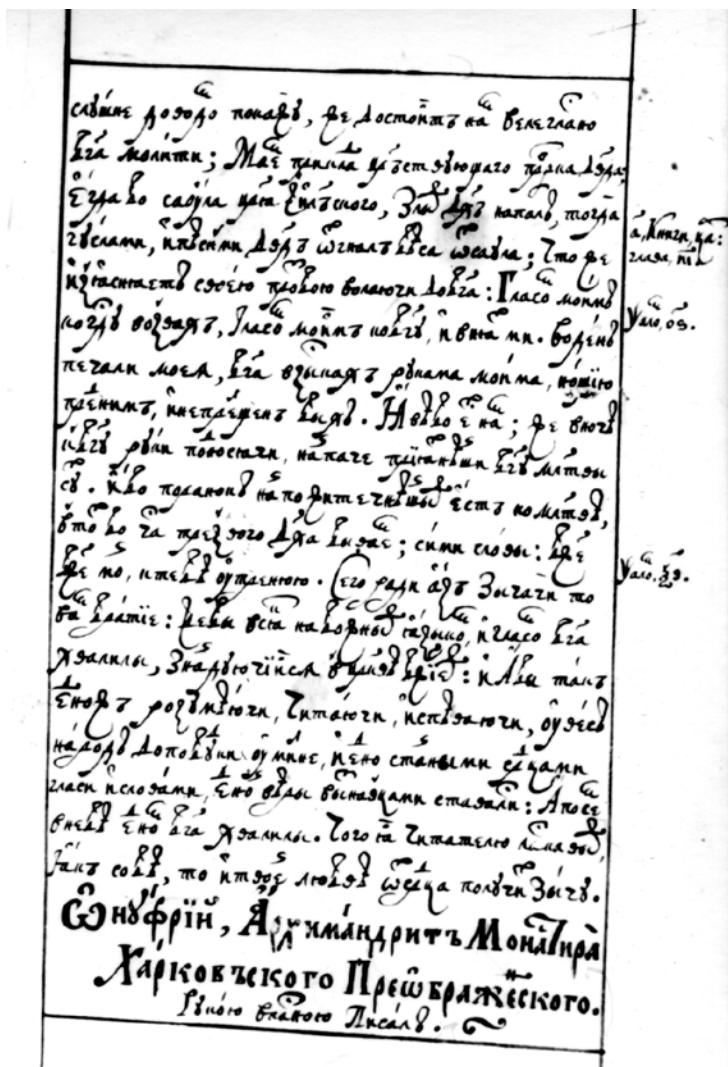
Тѣмже восхотѣх і се ізвѣстити любвѣ ваше, коея ради вини зовутся ірмоси во Книзѣ сей; ірмос красота церковная і умиленїє ко Богу, толкуєтся по Греческому язюку. О чем ізвѣстнѣйше показує цар Давид: «Вос[x]валю імя Бога моего с пѣснію, і возвеличу єго во хваленїї; і угодно будет Богу паче телца юна роги іздающа і пазнокти» [псалом 68]. И паки: «Услиша от церкви святія своя глас мой, і вопль мой пред ним внїдет во уши єго» [псалом 17].

Сего ради во церкви божей подобится ігранїю свѣрилному; яко бо свѣрил іграєт, тако і пировники скачут. Тѣм же і церков согласуєтся подобнам, стихирам, ірмосам. Яко же бо глас подобен казуєт, тако і стихира, ірмос поєтся. Ірмос ест пѣснь високая степенная. Ово шумом поєтся, овогда же ясно пророчествуєт, і теплим плачем горнїя слези іспущая зѣло вопїющи молится ко Богу о души своєї сїце глаголюще: «утверди нас собою господи, древом уме Твївій прегрѣшенїя і страх твой подажд нам во сердца наша, яко человеклюбєц» [глас 2, ірмос]. А в інших ірмосах старий і новий закон /арк. 3 зв./ казуєт сенс і тако молим сложєнієм своїм. Ірмос вся предивнїя тайни і милост божїю неїзглаголанную в собѣх криєт і содержит. Что давнего вѣку содержачи сам царствующих пророк Давид і нам науку подал ко дневной і нощной уставичнїє богу хвали отдавати, сїце увѣщевающе: «Се нинѣ благословѣте господа, вси раби господни. Стоящїи во храмѣ господни, во дворѣх дому Бога нашего. В ноцех воздежите руки ваша во святая, і благословѣте господа» [псалом 133]. А еже приличствуєт раби господни, то ест не слуг свѣта, албо преступников, взивает на хвалу Бога вишнего, але слуг божїих, Леввити избраннїє Богу на службу, вѣх станов зацнѣйшіє. А подлѣйшіє то стану священнического і іноческого, і посполито рекуще; в 134 псалм «вси боящїєся господа, благословѣте господа». Что і аз пливаючи на мори писма святого, обрѣтох так історїю в старозаконних Книгах 4, царских. в главѣ 3. Єгда Єлисей хотѣл пророковати, повелѣв аби єму перво спѣвака приведено. І єгда оний спѣвал пѣвец і бист рука господня на Єлисеї: і рече, тако глаголет господ, непрестанет Дух і непрестанет доздь. То чинил пророк Єлисей: на прошенїє Іосафата царя жидовского в полцѣ, іже необрѣтаху води седм дний. І повторе /арк. 4/ слушне доводом покажу, же достоїт нам велегласно Бога молити. Маєм приклад царствующаго пророка Давида: єгда бо Саула царя Ізраїльского, Злий Дух напал, тогда гуслами, і пѣснями Давид отгнал бѣса от Саула [1 книга царїв, глава 18¹²]; Что же ізясняєт своєю прозбою волаючи до бога: «Гласом моїм ко господу возвах, Гласом моїм ко

¹² Тут також вільний переказ з Книги Царїв.

богу, і внят ми. во день печалі моєя, бога взисках рукама моїма, ноцію пред ним, і непрелщен бих» (псалом 76). Явѣ бо ест нам; же вночѣ к Богу руки подносячи, найпаче прїятнѣйший богу молитви сут. Ібо поранок нас пожитечнѣйший ест ко молитвѣ, в тот бо час трезвого Духа биваем; сими слови: «Боже, Боже мой к тебѣ утренюю» (псалом 62). Сего ради аз зичачи то вам братіє: жеби всяк набожных язиком і гласом бога хвалили, знайдучііся в церквѣ божіей І аби так єдно ж розумѣючи, читаючи, і спѣваючи увесь народ до побудки умилне і єдностайними сердцама гласи і словами, єдною вѣри визнавцами ставалис, а по сем в небѣ єдном бога хвалили. Чого я Читателю ласкавий, як собѣ, то і твоей любвѣ от сердца получит зичу.

Онуфрій, Архимандрит Монастира Харковського Преображенського.
Рукою власною писал.

Остання сторінка Предмови архимандрита Онуфрія